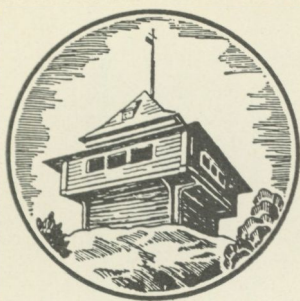

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1947**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1947

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM • GÖSTA BERG • ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslaget: Kåsa med året 1681 och ätterna Kurcks och Kags vapen, åsyftande landshövdingen i Skaraborgs län, friherre Gabriel Kurck, och hans maka Beata Kagg. Denna typ av dryckeskärl är föremål för en undersökning av A. Hirsjärvi (sid. 57). Nordiska museet 5,129.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1947
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

FORSKARNA BLAND FOLKET

av Mats Rehnberg

Så länge intresset för forntid och folkliv varit levande i vårt land, ha de myndigheter eller institutioner som företrott dessa riktningar måst lita till den hjälp, vilken kunnat lämnas från befattningshavare eller enskilda personer, som varit bosatta runt om i landet och därigenom ägt personlig kunskap om förhållandena i sin egen bygd. Tydligt framträder detta redan i det ryktbara "Memorial, effter hwilken H.K.M:t nådigest will, att dhe, som antagne äro att wara rijkzens antiquarij och häfdesökiare, sigh fljtelighen rätta skola". Det var den 20 maj 1630, kort före avresan till kriget i Tyskland, som Gustav II Adolf upprättade detta memorial, som i viss mån är det första officiella påbudet om fornvård och folklivsforskning i vårt land. Den som främst inspirerade till denna märkliga uppmaning var givetvis Johannes Bureus, som redan 16 december 1628 hade förmått ärkebiskopen P. Kenicius att till stiftets präster utsända ett cirkulär med maning att uppsöka gamla monumenter, rim och runstavar. Detta tidigare försök var emellertid icke särskilt framgångsrikt och Bureus hoppades förmodligen mera av konungens memorial.

Det är av intresse att konstatera, hur ordalydelsen i detta memorial direkt anger att det gäller att utfråga folk av olika kategorier ute i bygderna: "Sådant kan så wäl hos åldrighe bönder och borgare och andre såsom ock hos adelen, präster, foughter och laghläsare uthfrågas." Utförligt angives i fortsättningen att man skall efterspörja jordmätning, åkerbruk, boskapsskötsel, väderleksmärken, karakteristiska dräkter från olika landskap etc., alltså i stort sett de problem som ännu vid mitten av vårt århundrade står i forskningens centrum.

En begynnande traditionsinsamling hade faktiskt ägt rum redan på 1500-talet genom det uppdrag, som år 1593 gavs åt prästerskapet i Västerdalarna att uppteckna de minnen om Gustav Vasas äventyr i Dalarna, vilka alltjämt levde på folkets läppar. Detta var givetvis en monarkistiskt-historisk uppgift men medlet var folktraditionens tillvaratagande. Uppdraget till Bureus att färdas runt riket och avskrivna runstenarna gavs så tidigt som 1599. Även Johan Messenius begagnade sig i sin iver av möjligheten att sända frågor till personer, som kunde väntas lämna upplysningar till gagn för historieforskningen. Ett uppteckningssvar rörande Kemilapparna år 1620 är publicerat i *Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken I*, Hfors 1910. (Meddelat av docenten John Granlund.)

Längre fram under 1600-talet och under 1700-talet skedde åtskilliga maningar att observera fornminnen och antikviteter. Mestadels skedde det i officiella skrivelser till olika befattningshavare. Särskilt uppmärksammade bland de s. k. "antikviteranssakingarna" blev "Kongl. Majjts Placat och Påbudh om Gamle Monumenter och Antiquiteter i Rijket", som utfärdades 1666 av Karl XI:s förmyndarregering. Genom ett kungligt cirkulär, som inte bara nådde biskopar och superintendenter, skulle maningen tränga ända ut till kyrkvårdar och sexmän att uppteckna och "granneligen efterspörja hvad traditioner och sagor om hvarterda för sig ifrån forna tider hafva varit och ännu äro".

Även Urban Hjärne använde sig av rundfrågor till ett antal personer i olika delar av landet. Främst gällde hans intresse "åthskillige Malm- och Bergarters Efterspörjande", men i detta sammanhang inflöto även traditionsuppgifter av annat slag. Svaren publicerade Hjärne 1702 och 1706.

En ytterst viktig insats gjordes av lantmäteriinspektören Jacob Faggot genom hans schema för "hvarje landsorts och höfdingedömes beskrifvande", som trycktes i Vetenskapsakademiens handlingar år 1741. Faggot avsåg inte att själv insamla uppgifter utan önskade främst att andra skulle gå till verket efter hans anvisningar. Den direkta frukten av detta program

blev dels ett antal tryckta bygdebeskrivningar, dels ett antal dylika som förvaras i olika arkiv och vänta på tryckning. I 1924 års *Betänkande med förslag till ett systematiskt utforskande av den svenska allmogekulturen* yttra de sakkunniga att Fag-gots insats närmast är "att jämföra med de för våra dagars folkminnesundersökningar författade s. k. frågeböckerna". De västgötska pastoratsbeskrivningarna från 1820—30-talen, utgörande den s. k. Sundholmska samlingen i Skara stiftsbibliotek, antyda genom sin likformighet att de tillkommit med stöd av någon sorts formulär.

Ett mera originellt initiativ togs år 1771 av pagehovmästaren Frans Westerdahl, som sökte förmå prästerskapet att insamla uppgifter om allmogens seder, dräkter m. m. Tyvärr förstod hans samtid icke vilken betydelse hans maning kunde erhållit. De enda större resultaten av pagehovmästarens insatser torde vara Gaslanders klassiska skildring om folket i Västbo, Wallensteens anteckningar från Danderyd, Lönquists från Bara härad och Andreas Axelssons från Snävringe härad. På flera håll förklarade prästerna sig inte bara ovilliga till bistånd utan de vände sig med skärpa mot själva initiativet.

Ett mycket tidigt exempel på en verklig frågelista är den som år 1823 utsändes av dåvarande översten J. P. Lefrén. (Se S. O. Jansson i *Meddelanden för Etnologiska undersökningen* nr 5, 1939.) Lefréns frågor gällde främst vissa mått- och decimalsystem. Under inflytande av den aktuella indoeuropeiska intresseriktningen sökte han på detta sätt utröna förekomsten av olika folkstammar här i landet. Dessutom visade denna frågelista intresse för magi och övertro. På det sedvanliga sättet distribuerades Lefréns frågelista till prästerskapet, som redan 200 år tidigare hade börjat begagnas som uppgiftslämnare om allehanda förhållanden och genom biskoparnas ofta återkommande frågor vant sig vid att lämna rapporter. Förmodligen har dock Lefrén icke erhållit så många svar på sina frågor. I vilket fall finnas inga svar bevarade och inga litterära spår av dem. På sätt och vis var det för tidigt med denna verksamhet. Själv hade han emellertid känslan av att vara ute för sent.

"Det är", skriver Lefrén, "angeläget att i tid, och medan ännu traditioner finnas bland allmogen, samla hvad som ännu kan återstå af våra fornminnen. Ingenting bör i detta hänseende anses obetydligt. De vid första påseendet likgiltigaste omständigheter kunna, då de sammanhållas med andra av likartat slag, hemtade från andra landsorter inom fäderneslandet, eller från främmande länder, blifva anledningar eller grunder til de viktigaste resultat." Dessa ord verka nästan skrivna i dag. Det är en tillfällighet att etthundratjugo år efter Lefréns varningsord Fredrik Ström 1943 i Sveriges riksdag åter skulle påpeka att det var ytterst kritiskt för traditionsforskningen. Sanningen är väl närmast, att vissa traditioner alltid äro så gamla att de äro i utdöende, medan utforskningen av mänskliga traditioner kan fortsätta så länge det finnes människor.

Leonard Rääf hade under sin verksamhet funnit behov av att skaffa sig rikligare upplysningar om folketro och sedvänjor. I januari 1847 sände han ut en uppmaning "till flere landsorter" att insända olika traditioner. Hans lista bestod av 15 punkter berörande en mängd skilda ämnen alltifrån mytiska väsenden såsom jätte, troll och rå till ceremonier och besvärjelser vid skattgrävning. Rääfs maning var visserligen icke uppställd i direkt frågeform men genom sin utförliga formulering mycket närstående moderna frågelistor. (Denna lista påpekad av professor K. Rob. V. Wikman.)

Den första frågelistan i vårt land som framsprungit ur ett fixerat vetenskapligt behov av uppgifter om folkligt levnadssätt och sedvänjor hade emellertid en utländsk upphovsman, nämligen berlindocenten Wilhelm Mannhardt, som för sina forskningar om skördeseder och fruktbarehetsmagi distribuerade frågor över hela Europa. För vårt lands vidkommande vände sig Mannhardt till Vitterhetsakademien, som gav i uppdrag åt dåvarande riksantikvariern Bror Emil Hildebrand att ombesörja frågelistans kringvändande. Den 12 november 1867 daterades den av Hildebrand underskrifna listan, som sedan distribuerades till "Herrar Föreståndare för Folkskole-Lärarseminarierna". Efter vad det framgår sändes frågorna även till

de vid denna tid nya och verksamma fornminnesföreningarna. Det blev emellertid ett jämförelsevis klen resultats även vid detta försök. Endast en handfull svar torde ha inkommit. Mannhardt lät sig emellertid icke förtrötts utan lät 10 augusti 1874 ånyo sätta sitt namn under ett upprop att besvara hans frågor.

Det är all anledning att observera just denna frågelista. Den är den första som sammanställts av någon folklivsforskare och den är mera detaljerad och ingående än de flesta föregående försöken. Den är nämligen frukten av en teori eller en arbetshypotes om en fruktbarhetskult — en teori, som även i vårt land under lång tid präglade folklivsforskningen och genom populära framställningar även kom att påverka själva traditionsstoffet. Genom sin inträngande penetrering av ämnet var denna frågelista en tydlig föregångare till modern forskning, men genom sin distributionsmetod via riksantikvarieämbetet till ett antal officiella befattningshavare följde den de traditionella vägarna som begagnats ända sedan memorialet av 1630, nästan ett kvarts årtusende tidigare.

Den stora framgången för metoden med frågelistor och det utomordentligt rika material som insamlats härigenom beror på de vägar, som för detta ändamål valdes under 1800-talets slut i vårt land. Det var den direkta kontakten med folket som skulle visa sig vara den riktiga och mest framgångsrika vägen för folklivsforskningen. "Till folket i Vestergötland" löd uppmaningen från Vestgöta Landsmålsförening i Uppsala i maj 1874, då man sökte intressera landskapets innevånare att uppteckna provinsens dialekter. Författarna till detta upprop voro påverkade av nationalitetssträvanden ute i Europa. Fransk-tyska kriget hade nyss upprört sinnena. Om nationalismens idé heter det, att "hvad som varit med våld sönderbrutet i utvecklingens kedja, har man återknutit, det som varit mot natur sammanokadt har man upplöst". Särskilt de språkliga inslagen i nationalitetsstriderna apostroferades och man ivrade för språkpurism och utrensning av främmande tillskott. "Tidens ström har nu nått Nordlanden. Vilja vi ej självmant föras bort ifrån vår fäderneärfda odal och i armarna på främmande folk, deras

bildning och språk, då må vi nu taga i med att berga vår folkandes ädlaste och dyraste egendom." Liksom 1600-talsmemorialen skulle bidra att illustrera fäderneslandets storhet, voro även dessa landsmålssträvanden patriotiskt färgade. Nu sökte man hos allmogen den renaste källan i språkets hav. Västgötauppropet innehöll inga frågor utan lämnade endast anvisningar om lämpligaste sättet att uppteckna dialekten, men i det upprop "Till Skånes inbyggare", som i december 1877 utsändes av Skånska landsmålsföreningen förekommer en regelrätt frågelista. Skåneuppropet är alltigenom realistiskt prägladt i jämförelse med det patriotiska och tyskpåverkade västgötauppropet. Bland de 15 frågorna från den skånska landsmålsföreningen märkas t. ex. följande: "Hvad heta olika slags matvaror? Huru heter det att tillaga och förtära dem? Huru heta olika klädesplagg, husgeråd, redskap och byggnader? Hvad kallas de ämnen, hvaraf de förfärdigas? etc." Man inskränkte sig inte enbart till det rent språkliga. "Jemte sin hufvuduppgift att taga kännedom om de skånska munarterna ur rent språklig synpunkt, har skånska landsmålsföreningen, i likhet med hvad dylika föreningar gjort i Uppsala, föresatt sig att samla och ordna allt, som hör till folkpoesien, och anhåller därför att af allmänheten få upplysning om de gåtor, ordspråk, visor, danser, lekar, sägner och drag af öfvertro, som ännu icke äro förgätta i bygderna."

Ett viktigt upprop, daterat december 1885, utsändes av norrlandsforskaren Johan Nordlander till "lärare och folklorister" med uppmaning att insamla traditioner om bygder och deras innevånare. Detta upprop trycktes i maj 1886 i Svenska Landsmål. I likhet med västgötauppropet under 1870-talet står även Nordlanders maning i direkt beroende av tyska förebilder, vilket även tydligt anges. Förmodligen har icke heller denna maning väckt så många till handling. Metoden med upprop har nämligen aldrig visat sig så effektiv som direkta frågor. Och det var icke någon egentlig frågelista det här gällde, såsom Åke Campbell 1930 uppgivit, utan en optimistisk maning.

Dessa strävanden att tillvarataga bygdernas säregna dialekter

och seder bedrevs i ganska blygsamma men betydelsefulla former från landsmålsföreningarnas sida. Fornminnesföreningarna hade vuxit upp runt om i landet och riktat intresset visserligen mot förhistoriska och medeltida inslag men ändå mot den egna bygdens möjligheter. Det var under påverkan av dessa strömningar som Artur Hazelius grep sig an med sitt väldiga verk att skapa Nordiska museet och Skansen. I första hand gällde det för Hazelius att rädda de föråldrade ting som hotades med undergång. Men han förbisåg för den skull icke värdet av att med allehanda uppgifter belysa de insamlade föremålen. Redan 1873, året efter det han begynt sin samlarverksamhet, anmärker han i sin lilla skrift med "Anvisningar vid samlandet af folkdräkter och bohag m. m.", att vederbörande skall lämna uppgifter om föremålens användning samt "med dem förknippade plägseder". Under sina talrika resor allt sedan skolåldern var Hazelius förtrogen med allmogen och dess tänkesätt och han hade vid mycket unga år börjat teckna upp visor efter de kullor som voro på herrarbete i Stockholm, en verksamhet som sedan fortsattes under studentårens fotvandringar i Dalarna. Med omsorg tillvaratogs de små lappar som Hazelius alltid krävde av sina föremålssamlare, och dessa korta notiser om föremålen utgöra nu en viktig källa för all folklivsforskning.

Mycket tidigt började Hazelius även att mottaga traditionsuppteckningar som icke stodo i samband med föremålssamlandet. Till de äldsta hör sålunda en skildring av råndans stenhäll i Dalälven mellan Björka och Spjutsmo fåbodar, insänd i oktober 1876 av Böl Lars Larsson i Morkarlby. Dessa och liknande uppteckningar av skiftande innehåll kommo att utgöra grunden för Nordiska museets väldiga arkiv av folktraditioner. Hazelius tidigaste medhjälpare, såsom Wistrand, Hammarstedt, Keyland och Louise Hagberg, färdades efter Hazelius mönster vida i landet och gjorde därvid uppteckningar samt fingo kontakt med olika personer, vilka senare sände in uppgifter. Till dem som på detta sätt ganska tidigt knötos till museet var den unge godtemplaren Håll Nils Mattsson på Sollerön, som för Hammarstedts räkning vid början av 1900-talet insände en stabbdans-

melodi och sedan i snart ett halvt sekel varit ett värdefullt stöd för institutionen.

Hazelius underströk också tidigt betydelsen av att man inte vände sig till officiella befattningshavare utan till de särskilt intresserade, oberoende av social ställning. I verket "Ur de nordiska folkens lif" skriver Hazelius 1882 på tal om folktraditionernas insamlande: "För dessa källors upptäckande och för rådets insamling har jag med glädje bland mina medarbetare upptagit både män och kvinnor ur allmogens och hantverkarnas led. Flere af dem hafva varit trogna och ofta äfven insigtsfulla skaffare af handgripliga minnen från forna tider, som Nordiska museet gömmer. Andra hafva redan visat att de äfven på det litterära samlingsfältet kunna blifva goda hjälpare. Jag kan här ej undertrycka den anmärkningen, att vigten af en sådan de olärdas medverkan långtifrån så uppskattas, som vederborde. Det är dock visst, att mången äfven utan fackstudier, men med begåfning och klart omdöme kan, hälst med någon ledning, göra forskningen ovärderliga tjänster. Och vi borde lära oss skatta hänförelsen för en idé lika högt, då hon ter sig hos den fattige smeden eller snickaren, hvilka undan släggan eller hyfveln rycka en del af sin dyrbara tid för att tjäna vetenskapens syften, som då hon uppenbarar sig hos den med samma vetenskaps alla hjälpmedel utrustade lärde." Aldrig tidigare hade de breda folklagrens deltagande i forskningsarbetet framhållits med sådan styrka som i detta uttalande.

De första frågorna Hazelius sände ut hade främst formen av personliga brev till alla medhjälpare rörande anskaffandet av olika föremål. Någon verklig frågelista såg inte dagen förrän till julen 1905, då Edvard Hammarstedt utgav en tryckt "P. M. för uppgifter angående Julfirandet och därmed sammanhängande folkseder." Den lilla skriften utgavs i samarbete mellan Nordiska museet och föreningen Urd, som hade sin tyngdpunkt i Uppsala, där landsmålsforskningen sedan ett par årtionden företrätt dessa intressen. Hammarstedts frågehäfte innehöll 37 utförliga frågor kring skörden och framför allt julen. Problemet var i detta fall en mycket tydlig fortsättning efter de linjer som

på 60-talet uppdragits av Mannhardt, och Hammarstedt blev i viss mån en snillrik svensk företrädare för den mannhardtska forskningsriktningen. Att detta rörde ett vitalt ämne framgår av att julfrågelistorna fortsatt att utkomma från olika institutioner ända in på 40-talet och att sista ordet i denna den hittills största vetenskapliga diskussionen i nordisk folklivsforskning ännu icke är uttalat. Av betydelse är därvid att en viktig del av diskussionen just gäller frågornas art och svarens kvalitet.

Hammarstedts frågelista om julfirandet infördes även på andra håll, bl. a. i Svensk lärartidskrift. Härvid har man alltså delvis fortsatt på de tankegångar som föresvävat Mannhardt och Bror Emil Hildebrand, då de 1867 distribuerade den första listan till folkskoleseminarierektorerna. Ett mera effektivt resultat nåddes, då listan opererade bland husmodersföreningarnas medlemmar.

Den frågelistverksamhet som begynte med skånska landsmålsföreningens ovannämnda upprop fortsatte efter en lång intervall med en del kortare frågelistor som dåvarande docenten C. W. von Sydow lät införa i Folkminnen och Folktankar 1914 och följande år under rubriken "Några spörsmål". Frågorna distribuerades sedan i särtryck till ett antal personer. Vid Folklivsarkivet i Lund har intill 1947 sammanlagt ett 60-tal frågelistor framkommit. Västsvenska folkminnesföreningen i Göteborg, började 1919 under inspiration av C. W. von Sydows verksamhet i Lund att anordna pristävlingar i olika ortstidningar för att på detta sätt få till stånd en insamling av traditionsmaterial. Härvid begagnade man frågelistans form.

De frågelistor som utgavs från dåvarande Folkminnesarkivet i Lund voro således de närmaste föregångarna till det stora genombrottet på 1920-talet för den aktiviserade folklivsforskningen och för ett mera systematiskt framställande av frågelistor. Utrymmet medger icke en utredning av de olika krafter i tiden som möjliggjorde denna expansion, men det första världskrigets klara avgränsning och fredstidens ansträngningar på alla områden av samhället har härvid varit grundlägg-

gande, samtidigt som nya forskargenerationer hunnit skapa sig inflytelserikare ställningar. Under åren 1925—1928 lät Nordiska museet anordna ett antal pristävlingar i frågelistform i samarbete med olika landsortstidningar. Ämnesvalet skånska folkdräkter, lekar och spel, matberedning och boskapsskötsel rörde intresseriktningen hos initiativtagarna till denna insamlingsform, dåvarande amanuenserna Gösta Berg och Sigfrid Svensson.

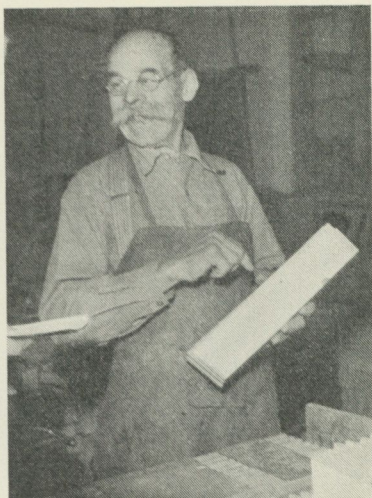
De tidigare byundersökningarna, som hade dåvarande intendenten Sigurd Erixon till upphovsman, omorganiserades 1928 till Etnologiska undersökningen, som vid sidan av de förut bedrivna forskningsexpeditionerna av fackmän, som reste ut i bygderna, även startade den organisation av ortsmiddelare, som alltjämt fungerar ehuru i betydligt utökad form. Härvid begagnade man sig givetvis av alla de kontakter som vunnits under färder i bygderna. Men för att få ett ännu tätare nät av medhjälpare, jämnt fördelade över hela landet tillskrevos alla kommunalstyrelser med förfrågningar om anvisningar på lämpade personer inom socknen. Härigenom knötos ett betydande antal nya krafter till denna verksamhet. Ett viktigt tillskott utgjorde även de förbindelser som förvärvats under de nyssnämnda tävlingarna förmedlade av olika tidningsorgan.

Samtidigt som framställandet av frågelistor startade vid Nordiska museet vidtog även vid Landsmålsarkivet i Uppsala under Herman Geijers ledning en ytterst intensiv produktion av frågelistor, som lade särskild vikt på den språkliga bakgrunden samt folkminnena. Ett 30-tal av dessa ytterst fulländade frågelistor trycktes och illustrerades. För att snabbare få fram ett behövt antal listor utgavs även omkring 180 större listor i maskinskrift eller stencil.

Nordiska museets frågelistor ha sedan 1920-talet stencilerats. Åtskilliga av dem ha måst utgivas i ett flertal upplagor. Av de större och mera ingående listorna ha vid ingången av 1947 omkring 140 stycken utgivits. Redan före 1930 uppstod ett behov av att efterfråga vissa speciella detaljer med färre frågor. Här-

Fru Elin Söderquist, Östergötland.

Snickare Helmer Söderström, Östergötland.

igenom uppstodo de s. k. specialfrågelistorna, vilka 1947 nått ett antal av 190 stycken. Sammanlagt omfatta alla dessa 230 listor över 10.000 frågeställningar.

Utrymmet tillåter icke ens en kort översikt över de otaliga ämnen, som behandlats i dessa frågelistor. Den intresserade hänvisas till den katalog över frågelistorna, som kan rekvireras från Nordiska museet. Här återfinnas de flesta sidor av mänskligt liv, gamla dagars näringar, sedvänjor m. m. Det sammanbragta materialet utgör en kunskapsfond som vetenskapsmännen i allt större utsträckning kommit att utnyttja också utanför de egentliga folklivsforskarnas krets. Upptecknarnas insatser ha även uppmärksammats inom andra fack och Nordiska museet har distribuerat frågelistor, som nästan helt ha emanerat från historiker, nationalekonomer, sociologer, numismatiker m. fl. Mera anmärkningsvärt är det måhända att upptecknarna även fått ställa sina krafter till förfogande för naturvetenskapsmän och medicinsk forskning. Så ha t. ex. frågelistor utsänts till

gagn såväl för Statens bakteriologiska laboratorium som för enskilda medicinska forskare.

En betydande arbetsuppgift har hela tiden varit organiserandet av korrespondensen med de hundratals medhjälparna, accedering och behandling av inkommet material, registrering, utbetalning av honorar samt kontrollen av att det väldiga nätet fungerat. Genom olika register kan man med ett handgrepp erhålla uppgift om vad som finnes om varje ämne, från varje socken, från varje person eller vad som för varje dag inkommit under årens lopp.

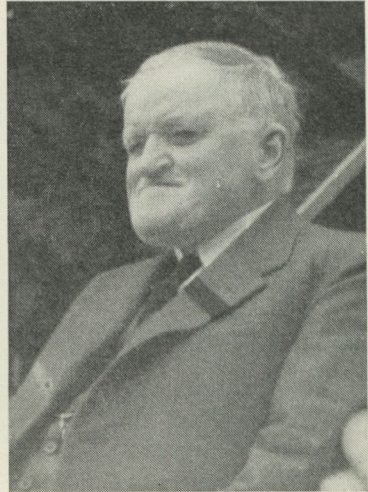
Efter omkring 10 års verksamhet framstod önskemålet att erhålla ett smidigt organ för samarbetet med medarbetarestaben och en särskild liten tidning "Meddelanden från Etnologiska undersökningen" tillkom, vari kontakten på olika sätt upprätthållits. I detta blad införs numera även de olika specialfråge-listorna. Hittills ha 60 nummer av denna tidning utkommit.

År 1947 utgör den aktiva kadern upptecknare omkring 400 personer. Vid begynnelsen på 1920-talet var det manliga inslaget absolut dominerande, under årens lopp har emellertid kvinnornas antal ökat, så att dessa nu utgöra omkring 18 % av hela antalet.

Genom att den svenska folklivsforskningen länge var mest inriktad på allmogekulturen och böndernas liv, utgjorde också större delen av den äldre medarbetarstabens just bönder. För att få samhällslivets olika sidor belysta från så många håll som möjligt har det varit en strävan under de senaste åren att er-hålla medarbetare även ur andra socialgrupper. En granskning av de nuvarande medarbetarna visar att lantbrukarna nu utgöra 26 % av medarbetarstabens. Landsbygden är emellertid även representerad genom lantarbetarna, som nu utgöra 12 % av samtliga. Bland lantarbetarna ingår även ett stort antal torpar-söner eller gamla torpare. Skogsarbetare och innehavare av skogssmåbruk uppgå till 5 %. Grovarbetare och fabriksarbetare utgöra 8 %. Största delen av dessa äro även hemmahörande på landsbygden eller i dess industriorter. Kustens fiskare äro endast 1 %. En viktig grupp utgöra hantverkarna, vilkas antal

Fru Stina Wahlström, Sörmland.

Handlanden K. A. Larsson, Småland.

uppgå till 10 % av antalet meddelare. En grupp som skulle kunna kallas förtroendemän av olika art, post- och järnvägstjänstemän, poliser och skogvaktare, utgör 4 %. Kvinnligt tjänstefolk såsom husföreståndarinnor och hembiträden uppgå till 4 %, medan husmödrarna äro 12 %. Dessa husmödrar representera främst lantbrukare- och lantarbetarhemmen. Folkskollärarna äro 10 % och präster och predikanter 2 % av medarbetarskaran, medan 1 % svårligen kan tillföras någon bestämd grupp.

Trots att de rena bönderna endast äro omkring $\frac{1}{4}$ av antalet, tillsammans med bondhustrurna möjligen $\frac{1}{3}$, är det dock en överväldigande majoritet av representanter för landsbygden. Städernas och de äldre samhällenas befolkning har på ett egenartat sätt visat sig ha svårt att medverka i arbete av detta slag. Samma erfarenhet har gjorts även vid andra institutioner som sysselsätta sig med traditionsforskning.

Det är vanskligt att karakterisera de olika socialgruppernas

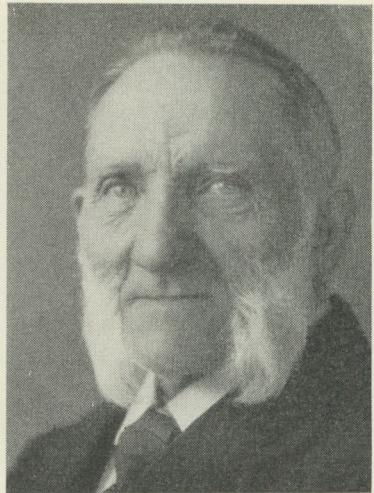
bidrag, då de personer som under åratals ågna sig åt detta arbete utgöra så bestämda personligheter att de avgjort skilja sig från mängden. Böndernas betydelse är grundläggande. Deras all roundkunskaper om allehanda lantsysslor och deras kännedom om viktiga ekonomiska förhållanden som äro förknippade med jordäggande, samfälligheter m. m. kunna knappast överskattas. Genom att de representera rotfastheten i samma bygd och ofta samma by uppbära de vanligen ålderdomliga, ortsfästa traditioner. Deras uppfostran till sin gärning var särskilt tidigare utpräglat traditionsfast. Genom den ganska skarpa gränsen mellan manliga och kvinnliga sysslor kompletteras bonde-meddelarna på ett ypperligt sätt av det stora antalet bondhustrur. Det visar sig många gånger, att gamla bondhustrur besitta större kunskaper om karlarbete än vad männen göra om kvinnoarbete.

Lantarbetarnas stora antal grundar sig på ett framgångsrikt samarbete med lantarbetarorganisationerna vid början av 1940-talet, då museets undersökningar genom särskilda anslag från Landsorganisationen kommo att inriktas på en del förhållanden rörande arbetarklassen. Lantarbetarna äro en ytterst viktig kategori, emedan det är de som kunna lämna upplysningar om storjordbrukens utveckling och organisation. Det visar sig nämligen att så upptaget folk som godsägare eller förvaltare aldrig få tid eller ro att nedskriva sina kunskaper om storjordbruken. Som komplettering av bondekunskaperna äro lantarbetarnas vittnesmål viktiga. Dessutom härstamma de i stor utsträckning från torpare och backstugusittare och äro därför bärare av traditionen från landsbygdens väldiga obesuttna folkskikt.

Skogsarbetarna företräda Norrland och Dalarna. Ofta äro de även småbrukare eller nybyggare. Även dessa bidraga till att nyantera den bild av landsbygdens liv som tecknats av bönderna. De fåtaliga fiskarna kunna tyvärr icke anses utgöra en tillfredsställande representation av de långa kusternas skiftande förhållanden, men i detta yrke har man särskilda svårigheter att medhinna uppteckningsarbetet, som onekligen fordrar mera lugn än gungande båtar. Kusternas förhållanden belysas emel-

Fräe Eva Timm, Västmanland.

Lantbrukaren Erik Persson, Närke.

lertid även genom bidrag från ett antal andra yrkesmän som äro bosatta i kustsocknar.

En mycket viktig kategori utgöra givetvis de gamla hantverkarna, som icke bara beträffande yrkestraditioner utan även genom sina speciella synpunkter på trakten äro särpräglade. Hos denna kategori påträffas ofta en utomordentlig flit och noggrannhet i framställningen. Besläktad med hantverkarens ställning är även handelsmannens eller småföretagarens. Han är ofta en synnerligen god kännare av sin hembygds befolkning i en kringsyn som vanligen är större än bybondens.

Grovarbetarna och fabriksarbetarna representera en mångfald helt olika yrken, från gruvarbetare till glasblåsare. En del av dessa arbetare ha knutits till Nordiska museet i samband med tävlingar som utlysts genom deras organisationer. Beträffande arbetartraditionen finnas alltså verkligt betydande luckor att fylla. Det råder ingen tvekan om att forskningsarbetet bland den rena allmogen medförde en viss försummelse av de intres-

santa förhållanden som funnos att utröna hos arbetarklassen. Det är också inom denna grupp som man nu med olika medel söker finna lämpliga medarbetare inom yrken och trakter som tidigare icke varit representerade.

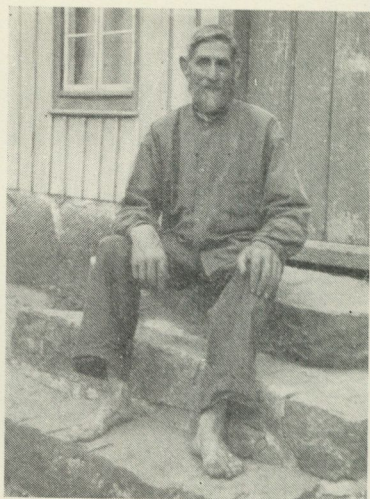
Bland de lärda yrkena finnas egentligen endast några präster och frikyrkomän samt ett betydande antal folkskollärare. Prästerna fullfölja i sin uppvecknarverksamhet en gammal månghundraårig tradition som sin bygds utforskare. Folkskollärarna utgöra en betydligt yngre yrkeskår, men man träffar redan vid 1850-talets slut i deras fackpress maningar till dem att bidra till bevarandet av våra kulturminnen. De ha också genom sin ställning kommit att bli ledande inom olika folk-rörelser, icke minst inom hembygdsrörelsen. Genom att de dels äro bokligt utbildade och dels i allmänhet ha bättre möjligheter än de flesta andra att kunna och hinna utföra skrivarbete äro de en värdefull tillgång. Till skillnad från de flesta andra upp-tecknare har ju flertalet präster och lärare icke egna traditioner från bygden, utan de måste räknas till de mera kvalificerade ombuden som skaffa sig upplysningar genom att utfråga folk eller på annat sätt utröna de aktuella spörsmålen.

Vid upprepade tillfällen har Nordiska museet fortsatt på den mer än 300 år gamla vägen att sända frågor till prästerna. Man har därvid uteslutande inriktat sig på förhållanden som berörde prästmannen, t. ex. en omfattande rundfråga 1917 till rikets präster angående prästgårdarna eller 1944 om psalmernas bruk. Med framgång ha även speciella förfrågningar ägt rum hos olika yrkesgrupper såsom lantarbetare, sågverksarbetare, glasbruksarbetare, skogsarbetare, militärer, skolmän etc. Sedan 1941 har genom intendenten Mankers insats även ett 60-tal lap-par knutits till Nordiska museet som speciella ombud för den lapska avdelningen. En mycket värdefull insats har under de senaste åren utförts inom landets hembygdsföreningar, med vilka Nordiska museet alltid haft ett gott samarbete.

Den traditionssamlade verksamheten måste givetvis alltid sträva efter att erhålla uppgifter, som med bibehållen pålitlighet sträcka sig så långt tillbaka i tiden som möjligt. Det är där-

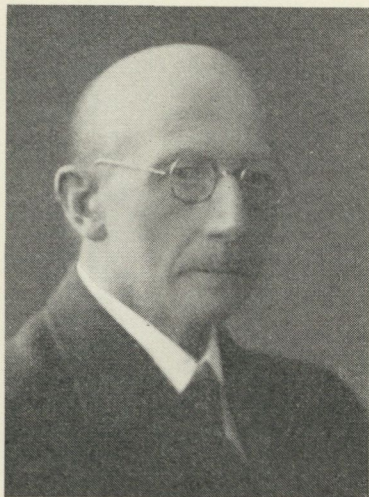

*Fröken Ebba Ebbesson,
Skåne.*

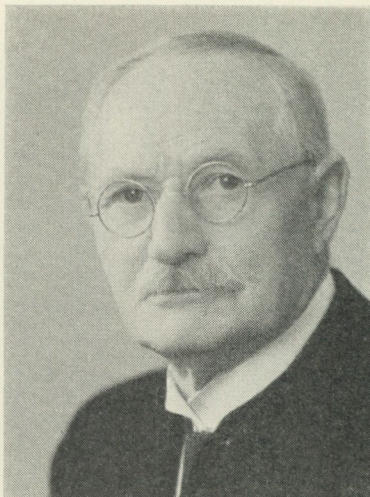

*Lantbrukaren J. A. Svensson,
Småland.*

för alltid de äldsta personerna som i första hand uppsökas, då man önskar uppgifter om äldre förhållanden. Vad de hört berättas av sina föräldrar och farföräldrar vidgar ju blicken ännu längre bakåt i tiden, även om man måste räkna med allt större felkällor för minnet ju längre bakåt man når. Av lättförstådda skäl ha därför de äldsta upptecknarna, som ofta kunna lämna skildringar av egna upplevelser, varit särskilt högt skattade. En undersökning av åldersfördelningen inom medarbetarkretsen ger vid handen att av Nordiska museets aktiva medarbetare år 1947 3 % äro födda före 1860, alltså över 85 år. Personer, som äro födda mellan 1861 och 1865, alltså i stort sett 80—85 år gamla, utgöra 4 %. Nästa grupp omfattande 75—80-åringar uppgår till 10 %, medan 70—75-åringarna utgör 8 %. Omkring $\frac{1}{4}$ av medarbetarna äro alltså över 70 år gamla. Av folk som äro födda mellan 1876—80 och nu äro mellan 65 och 70 år räknar man 12 %, mellan 60 och 65 år 13 % och mellan 55 och 60 år 10 %. Även gruppen 50—55-åringar utgöra

Snickaremästaren Alfred Jönsson, Halland.

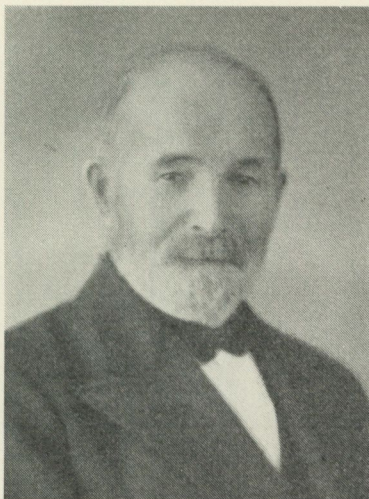

Järnvägstjänstemannen A. S. Sunesson, Småland.

10 % medan 45—50-åringarna uppgå till 11 % av antalet. Av de upptecknare som äro födda efter år 1900 äro 40—45-åringarna 8 % och 35—40-åringarna 5 %, medan personer under 35 år utgöra 6 %.

Även om åldringarna uppskattas i särskilt hög grad behöver det icke betyda, att de yngre medarbetarna utföra arbete av sämre kvalitet. De få i sin verksamhet lov att uppsöka och utfråga äldre personer i bygden och kunna därför vanligen genom större arbetsförmåga än en åldring komma med ytterst värdefulla bidrag, i sin tur upptecknade efter lämpliga åldringar. Vid förvärvandet av nya medarbetare är det emellertid märkbart, att dessa mestadels äro förhållandevis yngre personer. De äldsta i medarbetarkretsen ha varit betydligt äldre, redan då de började sin medverkan som upptecknare.

Genom att samtliga alldeles frivilligt utföra sitt arbete och för en obetydlig ersättning, kan man givetvis aldrig ålägga medarbetarna att insända rapporterna inom begränsade tider e. d.

F. riksdagsmannen F. O. Mörtsell, Lappland.

Fröken Ida Karlsson, Östergötland.

Det har i stort sett visat sig att den goda viljan här har varit den bästa drivkraften och att svaren oftast kommit, då man önskat. Och även om en fråga inte längre är dagsaktuell för bearbetning, är det senkomna bidraget till nytta nästa gång någon begagnar just det materialet. Hur olika lång tid det kan dröja, visar ett par drastiska exempel. År 1928 erhöll en skånsk lantbrukare en frågelista om åkerbruk. Hans svar kom först år 1942. En annan gång distribuerades en frågelista om soldatliv en lördagseftermiddag. På måndag morgon ankom en uppteckning från en fanjunkare i Västergötland omfattande icke mindre än 40 sidor. Han hade erhållit frågelistan med söndagens morgonpost, blivit så intresserad av ämnet att han suttit och skrivit ända till sista kvällstågets avgång. Dessa bägge episoder äro givetvis endast ytterligheter. De flesta svaren inflyta mera normalt.

Den övervägande delen av vad dessa månghundra medarbetare nedskrivna utföres med stöd av frågelistor. Det före-

kommer dock att de stundom självmant lämna skildringar av olika företeelser som de anse vara av vikt att få bevarade i beskrivningar. Frågelistan har under de senaste årtiondena varit ett utomordentligt viktigt redskap, men handhaft på fel sätt kan det ge ett ganska olyckligt resultat. Måhända kommer också eftervärlden att finna nutidens frågelistor i många avseenden otillfredställande.

Ett önskemål är givetvis att uppptecknarens framställning är så naturlig som möjligt och samtidigt ger ett uttömmande svar på frågan utan att vara en direkt spegelbild av det efterfrågade. Först i ett rikare dokumenterat sammanhang framgår det nämligen, om frågan verkligen har blivit riktigt uppfattad, och genom utförligheten i skildringen blir problemet rikare belyst. Att i någon större utsträckning begagna frågelistor som uteslutande basera sig på svar av typen "ja" eller "nej" till det efterfrågade är synnerligen olyckligt, dels emedan felaktigheterna lätt bli kategoriska och dels det riktiga svaret alltför kortfattat.

Vid upprättandet av frågelistor är en viss psykologisk blick oundgänglig. Många vetenskapsmän ha så svårt att sätta sig in i besvararens ställning, att de helt enkelt begagna sin teoretiska terminologi redan i frågan. Ofta förstår vederbörande icke vad som avses och i de fall han förstått detta, finnes det exempel på att hela hans uppfattning om traditionens verklighet blivit rubbad. Ett annat farligt fel är att tillverka sådana frågor att svaret lägges i munnen på meddelaren.

En svårighet är givetvis att kunna framställa frågelistor som äro tillräckligt detaljerade för att få ämnet belyst och ändå icke så avskräckande i sin omfattning att den arme besvararen domnar av ansträngning och icke orkar slutföra uppgiften. Ett enkelt sätt är därvid att dela upp det vidlyftiga ämnet på flera frågelistor. Beträffande husbygge finnas sålunda särskilda stora frågelistor om virke och virkesbehandling, om husgrund och golv, om knuttimring och skiftesverk, om tak, om tro och sed vid husbygge etc. På måttssystemets område har man låtit uppdelningen ske i längdmått, viktmått, rymdmått, stycketal och ytmått.

Fru Lisen Johansson, Östergötland.

Fru Johanna Lundström, Sörmland.

I den svenska folkloristiska och etnologiska litteraturen ha de uppgifter som införskafts genom de olika institutionernas meddelare ute i bygderna kommit att intaga en så betydelsefull plats, att det vore motiverat med en betydligt mera djupgående analys av detta material än vad denna korta framställning kan erbjuda. En svårighet vid alla institutioner har städse varit kontrollen av det inkomna materialet icke bara ur ren trovärdighetssynpunkt utan framför allt för att få kompletterande uppgifter på alla punkter där så erfordras. Har icke någon forskare haft aktuellt intresse just för ifrågavarande problem har det tyvärr ofta förekommit att kompletteringsfrågorna uppskjutas tills det är för sent.

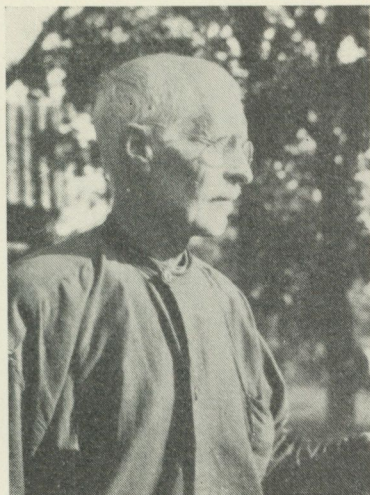
Särskilt vid Etnologiska undersökningen, där insamlingen har större proportioner än vid andra institutioner, har detta icke alltid medhunnits i önskvärd utsträckning. Kontrollen är givetvis allra viktigast, då det gäller folktrons värld och sedvänjornas roll och betydelse. Inom den materiella kulturen, som

främst är föremål för Nordiska museets forskningar, insmyga sig misstag och felaktigheter icke så lätt. I viss mån tjänstgör det rikt inströmmande materialet som den pålitligaste kontrollen. Kvantiteten, dvs. i detta fall mängden uppgifter från samma landskap, visar säkrast vad som verkligen varit typiskt inom området. Särskilt under de allra senaste åren, då den verkliga eliten av upptecknare antingen avlidit eller av åldersskäl lagt ned pennan, har man i många fall fått tillgripa andra medel att verkligen få en trakts förhållanden belysta.

Det börjar numera bli allt svårare att få kontakt med personer av det sällsamma slag som de främsta upptecknarna förr utgjorde. Alltjämt måste man emellertid räkna med att de allra flitigaste medarbetarna icke äro människor av vanliga mått. Deras intresse och iakttagelseförmåga måste vara riktad åt bestämda håll. Vidare måste de besitta en alldeles speciell intellektuell utrustning som sätter dem i stånd att i årtal och årtionden utföra den prestation som uppteckningsarbetet utgör.

Det är inga små bidrag som många av dessa skribenter under årens lopp hunnit nedskriva. En småländsk rallare har sålunda under halvtannat årtionde insänt över 5.000 foliosidor uppteckningar och närmare 1.500 teckningar, medan en småländsk auktionsförrättare levererat omkring 3.500 sidor. Dessa inneha givetvis det rent kvantitativa rekordet, men det finnes åtskilliga bönder och hantverkare som hunnit med att utföra mellan 2 och 3.000 sidor av tätskrivna uppteckningar med den allra högsta kvalitet ur innehålllets synpunkt.

För att ha kraften att utföra dylika prestationer måste man vara en utpräglad begåvning och i omgivningens ögon något av ett original. Av det slaget var t. ex. den år 1944 avlidne småbrukaren Albin Zernander från Alster i Värmland. Han hade sänt Nordiska museet 381 uppteckningar om sammanlagt 1.388 sidor, fyllda av ytterst sakliga upplysningar rörande folklivet i trakten. Zernander var en skicklig tecknare som genom otaliga bilder ökade värdet av sina skildringar. Man skulle vänta att denna oerhörda prestation helt skulle fylla en bondes liv. Så var långt ifrån fallet. Den etnologiska forskningen var endast en

*Lantbrukaren C. G. Nilsson,
Småland.*

*Lantbrukaren Anders Jansson,
Dalsland.*

sida av hans personlighet. Som en linnéan i bondeklädnad stod han även mitt uppe i en livlig naturvetenskaplig verksamhet. Hans samlingar av skalbaggar och fjärilar uppgingo till över 5.000 och hans egen botaniska trädgård, där vindruvor mognade i furuskogen, innehöll över 1.000 olika örter. Till omväxling eller vad det skall kallas framträdde denne man som poet, som målare och som musiker. Under korrespondensen med honom fick man alltid vara beredd på att de personliga breven kunde växla på olika moderna europeiska språk eller ädelt latin.

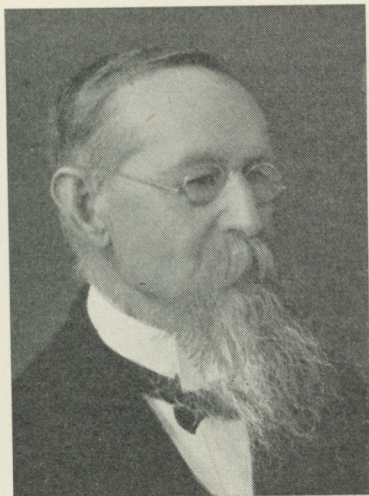
Alla upptecknare ha givetvis inte varit av denna ovanligt suveräna typ. Registren innehålla rader av småbönder, som oförtrutet och träget låtit varje utsänd fråga följas av ett svar, nedskrivet med gammalstavning och kantig stil. Många gånger ha de lämnat uppgifter om olika förhållanden som aldrig på något sätt skulle kunna belysas med andra dokument. Först om ett århundrade skall deras insats framstå ännu klarare. Nu kan man vid genomläsning av vetenskapliga avhandlingar och ut-

redningar redan genom angivandet av en sockens namn vid ett vetenskapligt belägg ana vilken odalman som lämnat uppgiften. Då man påträffar socknarna Kållandsö i Västergötland eller Söderbykarl i Uppland kan man vara nästan övertygad om att det är de numera bortgångna bönderna Johannes Andersson eller Erik Eriksson som stått för upplysningarna. På liknande sätt förhåller det sig med hundratals andra svenska orter.

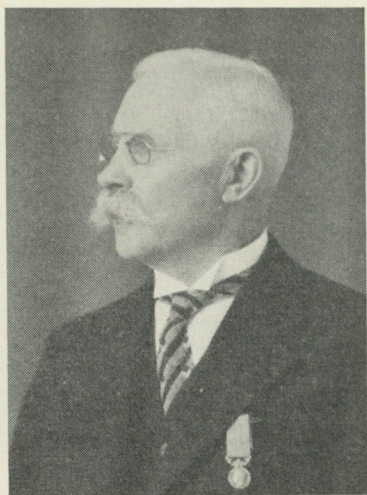
Vanligen förstå väl varken myndigheterna eller människorna i allmänhet i en trakt, vilken utomordentligt ingående skildring deras hembygd på detta sätt erhåller genom de brev som någon sockenbo år efter år postar till Nordiska museet. Upprepade gånger har det inträffat, att när prästmän eller ledande personer besökt museet för att få råd beträffande något monografiskt arbete om hembygden, så har det varit möjligt att visa, att vetenskapsmännens kunskap helt enkelt emanerar från någon enkel man i en stuga i socknen.

Det vore t. ex. en omöjlighet att skildra Lima eller Boda i Dalarna utan att grunda vetandet på de väldiga insatser som i årtionden gjorts av häradsdomarna Strand Gustaf Persson i Torgåsmon eller Fräs Erik Andersson i Kärvsåsen. Den förre som nu är över 85 år gammal, är alltså i flitig verksamhet och har under loppet av några årtionden sänt in över 200 uppteckningar, fyllda av den ålderdomliga bygdens märkliga traditioner. Hans kollega Fräs Erik som "bara" är 79 år hör till de mest outtröttliga medhjälparna. Han har sänt in över 2.600 maskinskrivna sidor om sin bygd. Trots den höga åldern och en ovanligt tyngd arbetsdag under hela livet utvecklar han en vitalitet som är en ynglings. Han lämnar ständigt nya förslag till forskningsuppgifter, till frågelistor, till ouppmärksammade problem. Vid samarbetet med män av dessa typer erfar man en sällsam känsla av att umgås med ett slags folkliga professorer som av någon underlig anledning framträda i medhjälparens skepnad i stället för lärarens.

Mången frågar sig givetvis: varför sitter hundratals människor och skriver åt ett museum, vad få de i ersättning? Svaret kan gott utsägas. De skriva av intresse och lönas med nästan

Målaremästaren Abdon Johansson, Västmanland.

Häradsdomaren Fräs Erik Andersson, Dalarna.

intet. Ty de obetydliga honorar som varje månad utbetalas, kunna aldrig räknas som ersättning utan endast som en uppmuntran. Att dessa små månatliga belopp på ett fåtal kronor dock äro varmt uppskattade av de gamla och fattiga ute på landet får Nordiska museet talrika prov på. En 75-årig väver-ska i Blekinge skrev t. ex. 1940. "Jag får härmed medsända mitt hjertliga tack och erkännande, som jag har fått 3 kronor o 50 öre. Det var välkommit mitt i denna svåra Winter. Jag sitter en fattig enka och full av wärk och vedermöda. Jag kan inte uträtta nogott, men skriva lite dåligt, det kan jag ännu, men jag har 24 kronor i månaden i pennitjon, det är alt vad jag har att leva på i dessa dyrtider, men jag har havt en hjälp ifrån er som varit glädjande."

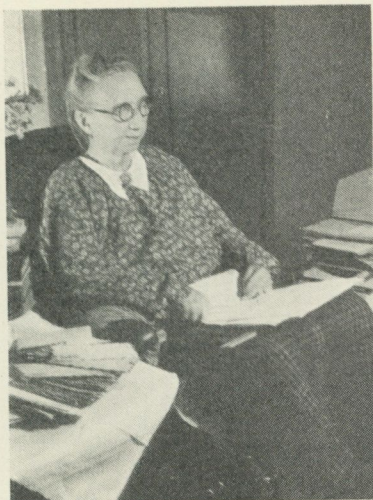
Samarbetet med dessa medhjälpare är ovanligt stimulerande. Det går aldrig någon dag under året som icke posten innehåller en bunt med uppteckningar som på ett fängslande sätt belysa livets olika sidor. Bakom breven skymta ofta originella person-

ligheter och gripande människoöden. Något av detta röjes i deras anteckningar om sig själva. Under en följd av år gladdes museets tjänstemän åt de insatser som gjordes av en fattig skomakaränka i Simrishamnstrakten. Om sitt liv har hon endast antecknat: "Intet särskilt yrke. Vårdar gravarna på Borrbys kyrkogård. Under ungdomsåren och uppväxttiden huvudsakligen jordbrukarpiga och som gift med skomakare N. Björklund deltog jag både i hans arbete om vintern och som arbetare på åker och äng och i torvmosse och under sockerbetssäsongen på sockerbetsfälten i hela södra Skåne många mil från hemmet."

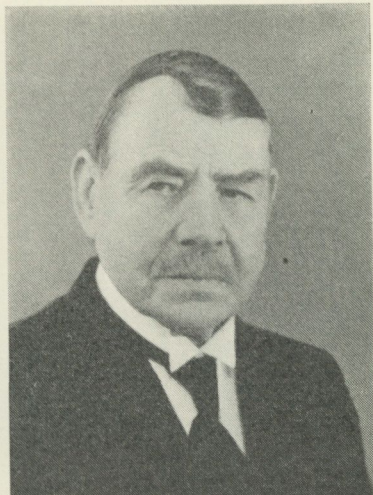
Bland de kvinnor som länge varit i livlig verksamhet finnas sådana som den 66-åriga Blenda Andersson i Vislanda, som varit invalid genom ledgångsreumatism i över 30 år men framhärdat i sitt forskningsarbete genom alla plågor, eller den mer än 70-åriga Odina Jönsson i Vikens fiskeläge i Skåne, som alltjämt sträcker ut på milslånga forskningspromenader för museets räkning. Vid sina förfrågningar har hon alltid gått så finkänsligt tillväga att ingen i bygden anar att hon med sina förstulna frågor utfört ett undersökningsarbete av mycket stora dimensioner.

Till de personer som aldrig skytt personlig möda, då det gällt arbetet för Nordiska museet, hör även den mer än 80-åriga smeden K. J. Nilsson, som för att få kunskap om något ganska enkelt lantbruksredskap trots sin höga ålder kan ta sig för att färdas genom socken efter socken. Vid ett tillfälle slutar han sin skrivelse med dessa ord: "Det största nöje som jag upplevat under de nu snart 74 åren jag levat var att bliva hedrad med att få vara med på sommarkursen i Stockholm 1938 där man fick nöjet å en gång få se Nordiska museet. Leve Nordiska museet och Skansen."

Denna personliga känsla för Nordiska museet och dess forskningar är utmärkande för alla dessa personer. Då de — som stundom händer — av hänsyn till sin ålder nödgas meddela, att krafterna icke tillåta ett fortsatt arbete, bruka de vanligen ha skaffat någon annan person som sin efterträdare. Typiskt är detta utdrag ur ett brev från en grovarbetare i Göteborgstrak-

*Fröken Blenda Andersson,
Småland.*

*Smedsmästare K. J. Nilsson,
Småland.*

ten. "Om jag lever tills den 8 april 1941 fyller jag 80 år och skulle jag dö förr eller senare hoppas jag att min yngste son upptar min mantel och meddelar Eder härom. Ännu är jag frisk, men vem vet vad som händer."

På flerfaldiga sätt tar sig vänfastheten och tillgivenheten till Nordiska museets tjänstemän uttryck. Då intendenten Nils Edvard Hammarstedt avled i februari 1939 kom det en hyllningsdikt från en gammal öländsk bonde:

"Hvad spørja vi en man sin bana slutat?
En Sveriges son av ädel stam
Hans livsverk lever genom tiden
Odödligt är hans namn.

— — —

Han sover nu så gott uti sin vilokammar
tills morgon bräcker — den stora dag
då alla samlas åter — ett återseende står kvar."

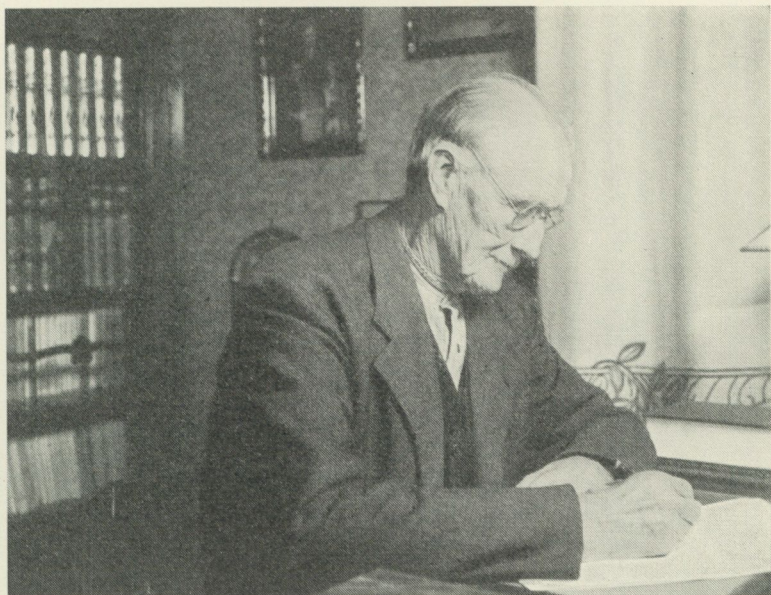
En julidag 1924 avled hastigt intendenten Nils Keyland under ett besök i hembygden. En vän skar in ett kors i en björkstam invid den stig, där Keyland segnade ner. En värmländsk bonde som lärt känna Keyland och alltjämt är en pålitlig meddelare skrev i ett brev 15 år efter dödsfallet: "De gånger jag passerar detta ställe stannar jag i vördnad framför björken, och lindar den med en grön krans, så fort som den förra torkar. På sommaren göres kransen av björkkvistar och på vintern av grankvistar. Jag har även lagt märke till att någon annan gör likadant ibland. Varför man gör så är svårt att förklara. Det är sådana känslor som man behåller för sig själv."

Även om allmogen utgör majoriteten, ha enskilda personer ur andra samhällsklasser utfört synnerligen förtjänstfulla insatser. I Rääfs traditionsrika trakter, Ydre i Östergötland, verkade under en följd av år den gamle majoren K. V. Key. Han besatt givetvis inte själv så stora kunskaper om varje sida av allmogelivet, men han hade en vän i en torpare som hette Emil. I majorens långa och utförliga skrivelser talade den gamle torparen.

En ovanligt flitig medarbetare är den halländske målarmästaren K. A. Karlsson som genom sitt yrke haft anledning att vistas på olika håll i landskapet och som besökt nästan varje socken i sin forskningsiver.

Hur märkliga traditioner som kunna rymmas hos en åldring, framgick av de arbeten som utfördes av den mer än 90-årige småländske hantverkaren P. E. Sandgren, vars fader var född 1814 och vars farfader var född på 1700-talet. I barndomen hade han sin bästa vän i mormodern, som likaledes var född på 1700-talet. Sandgren kunde berätta, hur mormodern skildrade den tid, då morfadern red till Vissefjärda kyrka om söndagarna.

Det arbete som utförts av dessa upptecknare ute i bygderna har låtit tala om sig även utanför vårt lands gränser. Den danske vetenskapsmannen Svend Jespersen har 1943 i "Fortid og Nutid" yttrat, att "det skyldes ganske afgjort for en stor Del dette Materiale, som Optegnerne har indsendt, naar den sven-

Lantbrukaren Olof Hager, Värmland.

ske Bondekultur i Dag uden Forbehold kan siges at være den bedst klarlagte af alle europeiske Landes."

Tyvärr har det icke varit möjligt att tillräckligt hedra de kvinnor och män som i tysthet utfört detta trofasta uppteckningsarbete vid sidan av sin dagliga gärning. Den 30 november, dagen för Artur Hazelius födelse, utdelas vanligen till några av de främsta upptecknarna Artur Hazelius-medaljen, som slogs år 1893 till Hazelius 60-årsdag. Denna utmärkelse är ett ringa erkännande av dem som arbetat i hans anda.

Genom en undanskymd notis i en landsortstidning meddelades vid en av dessa upptecknares dödsfall hans insatser av detta slag. Författaren Harry Blomberg tog denna notis till anledning att fästa uppmärksamheten på dessa upptecknare som gå "tysta och stillsamma omkring i sina obemärkta liv. De ha fötts med

en stor visdom: visdomen att vara. Inom dem glöder den stilla elden. Den är ren. Den är en eld i sak. Den driver dem att älska något för dess egen skull — musik, konst, forskning. De bry sig inte om skenet. De ha ett vardagsjobb, eftersom människan en gång för alla skall äta sitt bröd i sitt anletes svett...

Där gå de! Ibland gå de bakom plogen, och då man hejdar dem och frågar efter vägen till nästa by, anar man inte, vilka de egentligen äro. En bonde! säger man och far vidare i sin aningslöshet. Där stå de vid sin maskin! Man går igenom fabriken i sin härresande okunnighet om att man skuddat vid en människa som man borde vörda. Så dö de. Då hittar man kanske en liten notis om dem. Och plötsligt ser man vad de varit och vad man själv är."